Karolis Duderis

J. Janonio aikštė su prieigomis

2021 m. Biržuose, rekonstruojamos J. Janonio aikštės teritorijoje vyko tęstiniai tyrimai, pradėti 2019 m. (*ATL 2019 metais*, 2020, p. 216–216), tęsti 2020 m. (V. Memgaudis) (*ATL 2020 metais*, 2021, p. 315–317). Šiais metais atlikti detalieji tyrimai, ištirtos 5 perkasos (99,2 m^2 bendro ploto), vykdyti žvalgomieji tyrimai (56 m^2 plote) ištiriant 3 perkasas ir 9 šurfus bei atlikti žvalgymai 7615 m^2 bendrame plote.

Archeologinių tyrimų metu J. Janonio aikštės R pusėje, važiuojamojoje dalyje, J. Basanavičiaus gatvės P pusėje (atkarpoje nuo J. Basanavičiaus g. 2 pastato iki tilto per Apaščios upę) po tarybiniu laikotarpiu įrengto asfalto danga atidengti natūralių lauko riedulių grindinio fragmentai, kurie pagal istorinius duomenis turėjo būti įrengti XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje.

Archeologinių tyrimų, vykusių J. Janonio aikštės Š pusėje, metu nustatyta, jog šioje vietoje archeologinis kultūrinis sluoksnis nėra susiformavęs, apatiniuose kultūrinio sluoksnio horizontuose aptinkama atsitiktinių radinių, būdingų XVII–XVIII a. Taip susiklostė, nes šioje vietoje buvusi turgaus aikštė (į P nuo XVII a. rotušės), kurios pakraščiuose XVII a. ir iki XIX a. II pusės buvęs užstatymas. Žvalgymų metu į R nuo paminklo J. Janoniui po supiltiniais XX a. II pusės grunto sluoksniais 40–50 cm gylyje atidengtas bent jau pagal istorines nuotraukas XX a. I puse datuojamo pastato pamatų viršus. Pastatas Š–P kryptimis buvo

1 pav. Perkasos 3 fiksacija iš viršaus. T. Bekerio nuotr.
Fig. 1. The overhead view of Trench 3.

2 pav. Perkasos 4 fiksacija iš viršaus. T. Bekerio nuotr.
Fig. 2. The overhead view of Trench 4.

13 m ilgio, R–V kryptimis 7,3 m pločio. Pastato priekinis fasadas buvo orientuotas į R. PR pamatų pusėje atidengtas ties įėjimu buvęs betoninių laiptų fragmentas, o ŠR pusėje, priekinio fasado dalyje, fiksuota įėjimo į rūsį vieta. Pastato V pusėje vienodu atstumu viena nuo kitos fiksuotos švieslangių nišos, mūrytos iš raudonos spalvos plytų (per vienos plytos ilgį). Pastate buvo trys kambariai, iš kurių bent po dviem buvo rūsiai (pagal švieslangių išsidėstymą). Įėjimas į rūsius buvo iš priekinio fasado pusės.

Kultūros namų V pusėje tirtų perkasų 3–4 vietoje 40–50 cm gylyje atidengtas pastato pamatų fragmentas (1 pav.). Tyrimų metu dalinai atidengtas *pastato* ŠV kampo pamatų fragmentas buvo 7 m pločio R–V kryptimis bei 3,3 m ilgio Š–P kryptimis. Pastato pamatas mūrytas iš įvairaus dydžio lauko riedulių, tiek natūralių, tiek apskaldytų. Akmenys buvo nuo 60x40 cm iki 10x10 cm dydžio, tarpusavyje rišti prastos kokybės kalkių skiediniu (su gausia smėlio priemaiša). Į pamato struktūrą buvo įterpta antrinio panaudojimo raudonos spalvos plytų mūro fragmentų. Pažymėtina, jog mūryta iš plytų fragmentų, o pilnų plytų nefiksuota, kai kurios plytos aprūkusios. Didžiausias fragmentas 19x13,5x7 cm dydžio. Greta pastato, Š jo pusėje, fiksuotas lauko riedulių nuogrindos fragmentas, kuris R–V kryptimis buvo 3,6 m pločio, o Š–P kryptims siekė 95 cm. R dalyje grindinys formuotas iš smulkesnių akmenukų, kurių dydis siekė nuo 20x15 m iki 10x10 cm, o V dalyje fiksuoti kiek stambesni nuo 30x30 cm iki 15x10 cm dydžio akmenys. Remiantis tyrimų metu virš pamato buvusiame sluoksnyje rastais radiniais, pirmiausia 1699 m. kaldinta 5 erių nominalo švediška moneta, 1798 m. datuojama carinės Rusijos denga, taip pat plokštinių koklių, dekoruotų stilizuotu apkausto ir vainiko ornamentais, buitinės keramikos radiniais, būdingais XVII a. pabaigai – XVIII a., pastato pamatą galima datuoti XVIII a. Galbūt švediška erė leidžia išskirti pastato statybos laiką, t. y. XVIII a. pradžią (laikmetis po 1704 m. švedų antpuolio).

Perkasoje 4, 1 m gylyje fiksuotas 2,4x1,9 m dydžio lauko riedulių *grindinio* fragmentas (2 pav.). Grindinio kraštas formuotas iš didesnių 35x30–30x30 cm dydžio akmenų. Likusi grindinio dalis formuota iš mažesnių lauko riedulių, nuo 5x5 cm iki 20x20 cm dydžio. Greta grindinio fragmento tame pačiame lygyje fiksuotas perkasimas, kurio apačioje 2,3 m gylyje fiksuoti itin prastai išsilaikę, sutręšę veikiausiai spygliuočio medienos rąsteliai, kurie buvo sunerti ir sudarė statų kampą. Sunėrimo charakteristikų nepavyko nustatyti, nes rąstelių galai nupuvę. ŠR pusėje fiksuoti du vienas ant kito sudėti 15 cm skersmens rąsteliai, o PV pusėje atidengtas vienas rąstelis. Š–P kryptimi orientuotas rąstelis buvo 5 cm ilgio, R–V kryptimis orientuoti rąsteliai – 60 cm ilgio. Virš lauko riedulių grindinio fragmento rasta neglazūruotų bei tamsiai žalios spalvos glazūra dengtų koklių, ornamentuotų skydo su dviem herbais motyvu, virš kurio raidė „W“, viršuje kairiame kampe raidė „H“, dešiniame – „P“, o apačioje įrašyta data „1662“, fragmentų. Analogiški kokliai rasti 1991–1992 m. A. Baublio vadovaujamų tyrimų metu Rotušės g. 18 sklype (Biržų dvarvietė). Taip pat rasta buitinės keramikos fragmentų. Pagal šiuos radinius atidengtą lauko riedulių grindinio fragmentą reiktų datuoti XVII a. viduriu. Analogiškas ir medinės konstrukcijos fragmento datavimas, nes perkasimo viršus, kurio apačioje aptikta medinės konstrukcijos fragmentų, fiksuotas grindinio viršaus lygyje.

Perkasoje 5 (J. Basanavičiaus g. 2), 60 cm gylyje fiksuotas *krosnies* pado fragmentas, kurio ilgis Š–P kryptimis siekė 1,6 m, o plotis R–V kryptimis buvo 1 m. Krosnies pado Š ir P kraš-

tuose fiksuoti perdegę nuo 10x10 cm iki 30x20x20 cm dydžio akmenys. Krosnies padas formuotas iš molio. Centrinėje pado dalyje fiksuotas 15 cm storio pelenų sluoksnis. Šioje vietoje turėjusi būti krosnies pakura. Atlikus krosnies pado pjūvį nustatyta, jog pado aukštis siekė 20 cm. Pagal krosnies pakuroje aptiktą 1757 m. 2 kapeikų nominalo Jelizavetos Petrovnos Romanovos monetą bei krosnies pado V pusėje rastą 1784 m. 3 grašių Prūsijos monetą atidengtą krosnies pado fragmentą galima datuoti XVIII a. 4 ketvirčiu.

0,9–1,1 m gylyje fiksuotas 30–35 cm storio XVII a. II pusės kultūrinio sluoksnio horizontas su šiam laikmečiui būdingais buitinės keramikos radiniais, koklių fragmentais (3 pav.), skaldytais gyvulių kaulais, langų stiklo duženomis ir pavieniais smulkiais žalvariniais dirbinėliais. Ties perkasos V sienute fiksuotas apardyto pamato fragmentas, formuotas iš lauko riedulių (nuo 15x15 cm iki 30x30 cm dydžio), tarpusavyje rištų kalkių skiediniu. Pamato fragmentas Š–P kryptimis buvo 7 m ilgio, 30 cm pločio. Remiantis stratigrafija, atidengto pastato pamato fragmentą, buvusį rudos spalvos permaišytu moliu išsiskyrusio kultūrinio sluoksnio horizonte, reiktų datuoti XVII a. II puse.

Perkasoje 6, įžemyje, 1 m gylyje atidengtas 2x1,8 m dydžio netaisyklingo apskritimo formos perkasimas (ūkinės duobės fragmentas). Preparavus fragmentų perkasimą nustatyta, jog jo Š ir P kraštai nuolaidėja, kiek užapvalintas dugnas pasiektas 1,75 m gylyje. Perkasimo forma priminė griovį. Perkasimo užpilde rasta koklių, puoštų triliažo ornamentu, neaiškiu ornamentu, fragmentų, buitinės keramikos – molinės keptuvės, glazūruotos tamsiai žalios spalvos drumsta glazūra, fragmentas, molinių puodynių fragmentų, dengtų žalios, tamsiai žalios ar šviesiai žalios spalvos glazūra, duženų, baltos spalvos molio indų fragmentų, molinių

0 5 cm

3 pav. Plokštinis koklis su Gdansko miesto herbu iš perkasos 5. K. Duderio nuotr.

Fig. 3. A panel stove tile (Blattkachel) with the Gdansk City coat of arms from Trench 5.

dubenų fragmentų, dengtų tamsiai žalios, žalios spalvos drumsta glazūra, buitinės keramikos fragmentų, glazūruotų tamsiai žalios, žalios ar žalsvos spalvos drumsta glazūra, duženų, redukcinėje aplinkoje degtų indų duženų, langų stiklo, pasidengusio matinės patinos sluoksniu, šukių, stiklinio indo fragmentas bei kaolininio pypkės kandiklio fragmentas, skaldytų gyvulių kaulų. Tipologiškai šie radiniai turėtų būti datuojami XVII a. Perkasimo (ūkinės duobės) tiksliai datuoti neįmanoma, nes buitinės keramikos radinių chronologinės ribos yra gana plačios, lieka pasikliauti perkasimo užpilde rastais koklių fragmentais. Pagal treliažo motyvu dekoruoto koklio fragmentą šį perkasimą (ūkinę duobę) visgi reiktų priskirti XVII a. I pusei.

Šurfe 15, 2,1 m gylyje fiksuotas *kapo* duobės viršus. Mirusioji (30–39 m. amžiaus), kurios griaučiai atidengti 2,55–2,65 m gylyje, laidota aukštielninka, galva orientuojant į PV, 255° kryptimi. Kojos ištiestos, rankos sulenktos per alkūnes, sudėtos juosmens srityje, dešinė ranka ant juosmens, o kairė – ant dešiniosios taip, kad plaštaka padėta ant dešinės rankos dilbio kaulų. Griaučiai nuo viršugalvio iki pėdų kaulų 1,3 m ilgio. Mirusioji laidota karste, be įkapių.

Remiantis istoriniais duomenimis, šioje vietoje XVII a. jau buvo liuteronų bažnyčia su šventoriumi (kuriame buvo laidojama). Galima teigti, jog anksčiausiai kapas galėtų būti datuojamas XVII a. Vėliausias kapo datavimas – XIX a. I pusė, t. y. iki šioje vietoje pastatant mūrinę bažnyčią. Tame pačiame lygyje likusiame šurfo plote fiksuoti dar galbūt dviejų kapų duobių kraštai. Panašu, jog teritorijoje į V už XIX a. II pusės – XX a. I pusės liuteronų bažnyčios šventoriaus intensyviai laidota ir kapinės tęsiasi galbūt ir Vytauto gatvės važiuojamojoje dalyje.

Šurfe 23, 20–90 cm gylyje fiksuotas *pamatų* PR kampas. Pamatai toliau tęsėsi į Š ir V už tirto šurfo ribų. Atidengto pamato R fragmentas 1,4 m ilgio, o Š fragmentas apie 1,6 m ilgio. Pamatai buvo 60–70 cm pločio. Akmenys rišti labai menkai, tarpuose fiksuota kalkių skiedinio su gausiomis žvyro priemaišomis pėdsakų. Pastatas datuotinas laikmečiu iki XX a.

J. Janonio Square and its approaches

The Biržai investigation begun in 2019 at J. Janonio Square, which is being renovated, continued in 2021 with the excavation of 8 trenches and 9 test pits (totalling 155.2 m^2) and the survey of a total of 7615 m^2. The investigation uncovered late 19th – early 20th-century fieldstone paving and paving fragments as well as, in the N part of the square, the top of the foundation from a first half of a 20th-century building. Trench 3 yielded an 18th-century building foundation with an apron fragment (Fig. 1), Trench 4 a mid-17th-century fieldstone paving fragment with the corner of a nearby former wooden building (a semi- or full cellar?) (Fig. 2), Trench 5 a 1730s stove pad fragment and a second half of the 17th-century cultural layer containing sherds of household pottery and stove tiles characteristic for this period (Fig. 3), glass shards from windows, bottles, and dishes, and chopped up animal bones, Trench 6 a first half of the 17th-century storage pit containing sherds of household pottery characteristic for this period, several stove tile sherds, window glass shards, and chopped up animal bones, and Test Pit 15, at a depth of 2.55–2.65 m, the burial of a 30–39-year-old female without grave goods that dated to the 17th – second half of the 19th century.

BUTRIMONYS

Vytautas Vingis

Tyrimai Butrimonių miestelyje

2021 m. atlikti žvalgomieji tyrimai Butrimonių miestelyje (Alytaus r., Butrimonių sen.), A. Juozapavičiaus gatvėje, planuojamoje šviesolaidinių kabelinių linijų trasoje, patenkančioje į Butrimonių miestelio istorinio centro (UK 17074) saugomą teritoriją. A. Miškinis Butrimonių gyvenvietės pradžią sieja su XIV–XV a., kai Vytauto laikais apylinkėse buvo įkurdinti totoriai, kurie Butrimonyse vėliau suformavo miestelio PR dalį – Totorių priemiestį. 1720 m. gyvenvietė, išaugusi tarp totorių priemiesčio ir kaimo, jau vadinama miesteliu – suformuota aikštė, tapusi turgaus vieta, apie kurią prekybininkams ir amatininkams išdalinti sklypai. Butrimonys 1835, 1856, du kartus 1869 ir 1907 m. degė (Miškinis A., *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai.* 1 knyga. Vilnius, 2002, p. 35–39).

Butrimonių miestelyje ekstensyviausiai tyrinėta tik miestelio aikštės teritorija. 2018 m. M. Vitkūnas miestelio aikštės vietoje ištyrė 7